

Εκδήλωση του περιοδικού *Μανδραγόρας*

Ποίηση και «Επανάσταση», Η παραφθορά των λέξεων και των εννοιών

Στον ελεύθερο κοινωνικό χώρο Nosotros, 21/4/2016.

1) Ευχαριστώ για την πρόσκλησή σας, που τη δέχτηκα με χαρά καίτοι, όπως γνωρίζετε, τα αντικείμενά μου ως μαρξιστή συγγραφέα και καθηγητή είναι διαφορετικά, τουλάχιστον με τη στενή έννοια.

Είναι σαφές ότι αναγκαστικά θα μιλήσω (και) βιωματικά.

2) Ας σκεφτούμε τον τίτλο της *Ποίηση και Επανάσταση* (χωρίς εισαγωγικά) μας (μου) φέρνει στο μυαλό τη Ρώσικη Επανάσταση: Τον Μαγιακόφσκι, τον Βαλέρι Μπριούσοφ, τον Μπορίς Πάστερνακ ...

Αλλά και πέραν της Ρώσικης Επανάστασης, η ποίηση συχνά συνοδεύει την επανάσταση ή, πιο γενικά, εμπνέει τους επαναστάτες.

Ο Βίκτωρ Σερζ, στο μνημειώδες ιστορικό-αυτοβιογραφικό έργο του *Αναμνήσεις ενός επαναστάτη*, όταν αναφέρεται στα χρόνια της πρώτης νεότητάς του ως αναρχικού Ρώσου εμιγκρέ στο Παρίσι, την περίοδο 1906-1912, γράφει:

«Έχω συχνά σκεφτεί, από τότε, ότι η ποίηση αντικαθιστούσε σε μας την προσευχή, τόσο μας συνάρπαζε, τόσο ανταποκρινόταν σ' αυτή τη διαρκή ανάγκη για ανάταση. Ο Βεράρεν έγραφε για μας, για τη μοντέρνα πόλη, τους σταθμούς της και τη δίνη του πλήθους, είχε τη λάμψη ενός οδυνηρού και γενναιόδωρου στοχασμού. Και είχε και κραυγές βίας που ήταν ακριβώς οι δικές μας: “Να ανοίξεις ή να πληγώσεις τις γροθιές χτυπώντας την πόρτα!” Να πληγώσεις τις γροθιές, γιατί όχι;»

3) Ας περάσουμε τώρα στην «Επανάστασι» με εισαγωγικά. Αν τον Σερζ συνάρπαζε στις επαναστατικές αναζητήσεις του κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα ο Βέλγος ποιητής Βεράρεν, εμένα στην πρώτη νεότητά μου στα χρόνια της Δικτατορίας με συνάρπαζε το ποίημα της Ρένας Χατζηδάκη ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΛΙΟΡΚΕΙΑΣ, που γράφτηκε στις γυναικείες φυλακές Αβέρωφ το 1968, παραδόθηκε από τη Σύλβα Ακρίτα, συγκρατούμενη της Χατζηδάκη, στον Μίκη Θεοδωράκη μετά την προσωρινή αποφυλάκισή τους το 1968, μελοποιήθηκε αμέσως από τον συνθέτη και κυκλοφόρησε σε δίσκο το 1970, με την ποιήτρια να εμφανίζεται με το ψευδώνυμο «Μαρίνα». (<http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=166545>)

«[...]

Οι φωνές των ανιάτων κοπάζουν κάθε βράδυ στις πεντέμισι.
Οι σειρήνες λεηλατούν κάθε βράδυ τη σιωπή.
Οι κοιμισμένοι κάθε βράδυ ανεξιχνίαστοι νεκροί.
Και πάλι, πάντα πού είναι τα χέρια σου;
Η φωνή σου πού;
Θ' αντέξουν και απόψε τα τοιχώματα; Ή θα χιμήξει το σκοτάδι;
[...]
Γιατί και σένα θα σ' έχω χάσει
στο κινούμενο σκοτάδι
όπως κι εμένα,
όπως και τον αγώνα,
που θα 'ταν δύσκολος, αλλά ωραίος
κι ήρθε να γίνει σαπισμένο σταφύλι,
Χωρίς εσένα, πώς;»

Ο Μίκης Θεοδωράκης σχολίασε ως εξής το ποίημα της Ρένας Χατζηδάκη:
«Κάθε λέξη, εικόνα, νόημα, μπήγονταν στη σάρκα μου. Με πονούσαν. Με
ανακούφιζαν. Με λύτρωναν. Ήταν η φωνή μας. Ήταν τα ίδια μου τα λόγια – οι
ελπίδες – που έγιναν “σαπισμένα σταφύλια”. Ήταν η οργή. Η πίκρα. Κι όμως ήταν η
δύναμή μας»

(<http://www.mikistheodorakis.gr/el/music/ergography/riversongs/?nid=4597>)

Ο μουσικοκριτικός Andreas Brandes έγραψε για το ποίημα της Χατζηδάκη το
1995: «[Η] δραματική πυκνότητα του ποιητικού κειμένου [...] αποτελεί ίσως την πιο
σπαρακτική αλλά και την πιο αυθεντική μαρτυρία της δικτατορικής περιόδου».

«Εγώ η θύμηση της τρυφεράδας του χεριού σου,
εγώ ο καημός της χαλασμένης μας ζωής.
Θα πολιορκώ το “κοίταζε τη δουλειά σου” με τη αγωνία μου.
Θα θρυμματίζω τον ύπνο τους μ' άσεμνα, φρικιαστικά βεγγελικά.
Σφαίρες αμέτρητες θα πέφτουν στους αδιάφορους διαβάτες,
ώσπου ν' αρχίσουν να σφαδάζουν
ώσπου ν' αρχίσουν ν' αναρωτιούνται».

Ο Θάνος Μικρούτσικος που ενορχήστρωσε την ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ (το έργο παρουσιάστηκε στο Ηρώδειο τον Αύγουστο 2012) χαρακτήρισε το ποίημα της Ρένας Χατζηδάκη «Ερωτικό σπάραγμα, το οποίο μετατράπηκε σε ντοκουμέντο ενάντια στη βαρβαρότητα της Χούντας». Και είχε δίκιο:

«Κι αν τώρα σε γυρεύω απελπισμένα
στα πελώρια κύματα της αγρύπνιας μου
κι αν τώρα κάθε που αναδαίνω
βγαίνει τ' όνομά σου
όταν θ' αρχίσω να γυρίζω στους σκοτεινούς δρόμους του κόσμου,
με μόνο μια χούφτα φεγγαρόπετρες να μ' οδηγούν
τυφλώνοντας τον κόσμο με τις λάμπεις του τρελού γέλιου σου,
της καλόγριας που κρατούσε τα κλειδιά,
κουφαίνοντας τον κόσμο με τους ήχους της ταράτσας,
με τις κραυγές αυτών που βασανίστηκαν κι αυτών που βασανίζουν
τραντάζοντας τον κόσμο με τη γλώσσα τούτη του θανάτου
ίσως τότε θα 'χεις βρει το δρόμο στο δικό σου το λαβύρινθο
ίσως εσύ τότε θα στέκεσαι περήφανο δεντρί,
στο σταυροδρόμι του κόσμου,
μ' όλους τους ποταμούς να φτάνουν μυστικά στις ρίζες σου,
ίσως τότε τα παιδιά σου,
μαζί μ' όλα τα παιδιά,
να προλάβουν τον καιρό και τη ζωή
μια στιγμή πριν απ' το χάος».

Το ποίημα πέρασε από τους ελέγχους των ανθρωποφυλάκων μέσα από ένα «πολύπλοκο, παράνομο δρόμο» όπως σημείωσε ο Andreas Brandes. Όταν η Ρένα Χατζηδάκη ρωτήθηκε για αυτό, μας θύμισε, με τρόπο έμμεσο αλλά σαφή, ότι το να είναι κανείς αριστερός προϋποθέτει να τοποθετεί τον εαυτό του/της σε αντιπαλότητα με την εξουσία και τους μηχανισμούς της:

«Και με ποιον τρόπο τα βγάλατε από τη φυλακή;» ρωτήθηκε σε μια συνέντευξη στη δεκαετία του 1990. Και απάντησε: «Δεν θα ήθελα να σας πω πώς τα έβγαλα μ' όλα τα δρακόντεια μέτρα. Μιας και δεν επισημάνθηκε ποτέ, ας μείνει σαν μια ανοιχτή δυνατότητα στους κρατούμενους».

4) Ας έρθουμε τώρα στον υπέρτιτλο της εκδήλωσής μας: Η παραφθορά των λέξεων και των ιδεών.

Αν χρησιμοποιήσουμε τη λέξη ποίηση με ένα χαλαρό ή διασταλτικό νόημα, για να περιλάβουμε σ' αυτήν κάθε μορφή έμμετρου λόγου, τότε πρέπει να παραδεχθούμε ότι και η «Επανάσταση» είχε την ποίησή της.

Μαντινάδες γράφονταν για τον κρητικό Στυλιανό Πατακό, ενώ, μεταξύ άλλων, ένας δάσκαλος, ο Θεοδόσης Στραγαλινός γράφει το ποίημα «Αχτίδες από τον ήλιο της 21ης Απριλίου»:

«Στα μέσα της ανοίξεως
στην τόση ωραιότη
ανέτειλε περήφανη
τ' Απρίλη εικοστή πρώτη.
Και γελαστός ο ήλιος
με ξέχωρη λαμπράδα
απ' άκρη σ' άκρη φώτισε
τη δόλια την Ελλάδα».

Όμως το διασημότερο ίσως «ποίημα» υπέρ της δικτατορίας ήταν ο «Ύμνος της Επανάστασεως». Γραμμένος από τον Γιώργο Οικονομίδη, μελοποιήθηκε από τον Γιώργο Κατσαρό και τραγουδήθηκε για πρώτη φορά δημόσια τον Ιούλιο του 1967 στο κέντρο «Δειλινά» από τους Γρηγόρη Μπιθικώτση και Βίκυ Μοσχολιού. Αργότερα ηχογραφήθηκε από τον Φώτη Δήμα με χορωδία.

«Μέσα στ' Απρίλη τη Γιορτή
το Μέλλον χτίζει η Νιότη
αγκαλιασμένοι - δυνατοί
μ' Εργάτη, Αγρότη, Φοιτητή
και πρώτο τον Στρατιώτη.
Τραγούδι αγάπης αντηχεί
γελούν όλα τα χείλη
Και σμίγουν μέσα στην ψυχή
του Εικοσι-ένα η εποχή
κι η Εικοσι-μιά τ' Απρίλη

Μες στις καρδιές φτάνει ζεστή
του Απριλιού η λιακάδα
κι έχουν στα στήθεια μας χτιστεί
Θρησκεία, Οικογένεια
και πάνω απ' όλα ΕΛΛΑΔΑ!»

Λίγες μέρες πριν την 1η παρουσίαση του μελοποιημένου Ύμνου, ο Μίκης Θεοδωράκης με επιστολή του που δημοσιεύθηκε στον *Ελεύθερο Κόσμο* είχε επιχειρήσει να αποτρέψει τον μέχρι πριν λίγους μήνες στενό συνεργάτη του Γ.Μπ. από την εμπλοκή του στην πρεμιέρα του Ύμνου της «Επανάστασεως». Στην επιστολή αυτή, μεταξύ άλλων ο Θεοδωράκης έγραφε:

«Γρηγόρη.

Διάβασα με κατάπληξη ότι πρόκειται να τραγουδήσεις στα “Δειλινά” τον “Ύμνο της Επανάστασεως”. Νομίζω ότι είσαι αρκετά μεγάλος για να καταλαβαίνεις τι πρόκειται να κάνεις. Πόσες ευθύνες επωμίζεσαι και σε τι σοβαρούς κινδύνους μπαίνεις. Κάθισε σπίτι σου με αξιοπρέπεια. Μην γκρεμίζεις με μια κλωτσιά αυτό που χτίσαμε μαζί τόσα χρόνια. [...] Γιατί αν εσύ ο Μπιθικότσης, το πρωτοπαλίκarlo του Θεοδωράκη, γίνεις επίσημος τραγουδιστής της Δικτατορίας τραγουδώντας αυτό το άθλιο κατασκευάσμα θα πρέπει να ξέρεις ότι θα γίνεις ο πιο αγάριστος και τιποτένιος προδότης που γέννησε ο Λαός μας [...]» Αθήναι, Ιούλιος 1967».

http://www.musicheaven.gr/html/modules.php?name=Splatt_Forums&file=viewtopic&topic=23165

Όμως ο Μπιθικότσης δεν καταγράφηκε ως ο «πιο αγάριστος και τιποτένιος προδότης που γέννησε ο Λαός μας», όπως τον είχε προειδοποιήσει ο Θεοδωράκης. Αντίθετα, μετά τη Μεταπολίτευση συνέχισε να τραγουδάει Θεοδωράκη. Μάλιστα τον Ιούνιο του 1997 διοργανώθηκε μεγάλη συναυλία προς τιμήν του, για να τιμηθεί η επί 50 χρόνια προσφορά του στο ελληνικό τραγούδι. Τον Μάρτιο 2002 διοργανώθηκε νέα ανάλογη συναυλία υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας. Ακόμα σημαντικότερο, τον Ιανουάριο του 2003 τιμήθηκε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Στεφανόπουλο με τον Χρυσό Σταυρό του Τάγματος του Φοίνικα. Τιμήθηκε επίσης με το Χρυσό Μετάλλιο της Πόλης των Αθηνών.

5) Πρόκειται τελικά για την «παραφθορά των λέξεων και των εννοιών» ή για τη συνέχεια του κράτους;

Ας κάνουμε μια μικρή παρέκβαση: Επί έξι συνεχή χρόνια, από το 1968 έως το 1973, η Ακαδημία Αθηνών, το υποτιθέμενο ύψιστο πνευματικό ίδρυμα της χώρας, τιμούσε σε ειδική πανηγυρική συνεδρία την επέτειο της 21ης Απριλίου, την οποία μάλιστα επέτειο όρισε το 1968 ως «εθνική επέτειο της Ελλάδος». Πρόεδροι της Ακαδημίας Αθηνών ήταν κατά την περίοδο αυτή οι ακόλουθοι:

1968 Ερρίκος Σκάσης, καθηγητής λατινικής φιλολογίας και πρώην πρότανης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

1969 Αμίκλας Αλιβιζάτος, καθηγητής Ποιμαντικής στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

1970 Λεωνίδας Ζέρβας, Καθηγητής Οργανικής Χημείας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, από το 1939 μέχρι την παύση του από τη χούντα το 1968.

1971 Σπυρίδων Μαρινάτος, καθηγητής Αρχαιολογίας και πρώην πρότανης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

1972 Γρηγόριος Κασιμάτης, καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, της Παντείου Ανωτάτης Σχολής και της Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς.

1973 Ηλίας Μαριολόπουλος, καθηγητής Μετεωρολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπου το 1959 - 1960 διετέλεσε κοσμήτορας.

Όλοι οι πιο πάνω αναφερθέντες Πρόεδροι της Ακαδημίας Αθηνών υπήρξαν πρωτοπόροι επιστήμονες στον τομέα τους. Ορισμένοι από αυτούς, και συγκεκριμένα οι Ερρίκος Σκάσης, Αμίκλας Αλιβιζάτος και Σπυρίδων Μαρινάτος υπήρξαν ακραιφνείς εθνικόφρονες, δηλαδή ακροδεξιοί με τη σημερινή ορολογία. Είναι μάλιστα κυρίως αυτοί που υπερθεματίζουν υπέρ της «Επαναστάσεως» στους πανηγυρικούς λόγους που εκφωνούν,¹ ή που επισημαίνουν τον κίνδυνον μόλυνσεως

1 «Η ημέρα αυτή αποτελεί ασφαλώς ορόσημον εις την ιστορίαν της Νεωτέρας Ελλάδος», διακηρύσσει π.χ. για την 21η Απριλίου ο πρόεδρος της Ακαδημίας Ερρίκος Σκάσης (2.5.68). «Αι προσπάθειαι της Εθνικής Κυβερνήσεως εις πλείστους τομείς έσχον αξιόλογα και εν πολλοίς σωτήρια αποτελέσματα, ως της Παιδείας με την αποσόβησιν του κινδύνου ανεπανορθώτου εξανδραποδισμού της Ελληνικής νεότητος. Η Ακαδημία Αθηνών ευχεται εις τάς αόκνους προσπάθειάς της επαναστάσεως της 21ης Απριλίου και της ενσαρκούσης το πνεύμα ταύτης Κυβερνήσεως καλήν μέχρι τέλους επιτυχίαν εις τους σκοπούς αυτής επ' αγαθώ του Έθνους και του λαού». Τον πιο ενθουσιώδη πανηγυρικό εκφώνησε όμως ο Σπύρος Μαρινάτος (2.5.68). Με λεξιλόγιο κι επιχειρήματα αρκετά οικεία στους σημερινούς αναγνώστες: «Σήμερον εορτάζομεν μίαν νέαν επέτειον εις την δολιχοδρομίαν του Ελληνικού Έθνους, του

του ελληνισμού υπό του Δυτικού πολιτισμού.² Εντούτοις, κάτι τέτοιο δεν μπορεί να ειπωθεί για τους υπόλοιπους. Ο Λεωνίδας Ζέρβας, που παύθηκε μάλιστα από τη θέση του στο Πανεπιστήμιο το 1968, διετέλεσε Υπουργός Βιομηχανίας στην υπηρεσιακή κυβέρνηση του Ιωάννη Παρασκευόπουλου (1963-64). Ο Γρηγόριος Κασιμάτης εκλεγόταν βουλευτής από το 1946 μέχρι το 1964 και διετέλεσε υπουργός ή υφυπουργός σε διάφορες κυβερνήσεις, κυρίως του Κέντρου, αλλά και στις Κυβερνήσεις Κωνσταντίνου Καραμανλή και Παναγιώτη Κανελλόπουλου. Μετά τη Μεταπολίτευση διετέλεσε αντιπρόσωπος της Ελλάδας στον ΟΗΕ και μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην UNESCO (1979-80).

Επομένως εδώ έχουμε κάτι που υπερβαίνει τις απόψεις των συγκεκριμένων ανθρώπων. Έχουμε τη «συνέχεια» ενός κρατικού θεσμού, τη «συνέχεια του κράτους».

Όπως ο Γρηγόρης Μπιθικότσης είχε την άνεση να περάσει από τον *Επιτάφιο* των Ρίτσου-Θεοδωράκη στον «Ύμνο της Επανάστασης της 21ης Απριλίου» των Οικονομίδη-Κατσαρού, αλλά κατόπιν, μετά την Μεταπολίτευση, εξασφάλισε την ανοχή ή και την αποδοχή για να επιστρέψει στα τραγούδια του Θεοδωράκη, έτσι και η Ακαδημία Αθηνών (αλλά και τα περισσότερα μέλη της) είχαν την άνεση να περνούν από τη Δημοκρατία στην «Επανάστασιν» και από εκεί πάλι στην Δημοκρατία.

Όπως αναφέρεται στους Σκοπούς της Ακαδημίας Αθηνών: «Πολλές φορές η Ακαδημία Αθηνών, με τις γνωμοδοτήσεις και τις προτάσεις της, έχει προσφέρει υπηρεσία στο κράτος, κυρίως για εθνικά ζητήματα και για ζητήματα παιδείας και οικονομικής πολιτικής» (<http://www.academyofathens.gr/el/goal>).

παλαιότερου ιστορικού έθνους επί του εδάφους της Ευρώπης και ενός εκ των δύο ή τριών παλαιωτάτων εθνών επί του πλανήτη. Είναι η επέτειος της 21ης Απριλίου. [...] Όλοι υπήρξαμεν μάρτυρες των καθημερινών σκηνών του πεζοδρομίου. Όλοι οι έμποροι ενθυμούνται ότι ημέραν πάρ' ημέραν ήσαν αναγκασμένοι να κλείουν τα καταστήματά των. Όλοι ημείς οι καθηγηταί ενθυμούμεθα ότι τα μαθήματα και τα καθήκοντά μας δεν ηδυνάμεθα να τα ασκήσωμεν, όταν δεν το ήθελον ωρισμένοι φοιτηταί και ούτω καθ' εξής. Ιδού διατί η Πανελλήνιος ανακούφισις, όταν η 21η Απριλίου έθεσε τέρμα εις την αβεβαιότητα και την αγωνίαν της επαύριον. [...] Το καθεστώς της 21ης Απριλίου αποτελείται από άνδρας φιλοκινδύνους, άνδρας αγαθούς, άνδρας φιλοπάτριδας. Απέδειξαν ήδη από της πρώτης ημέρας οι άνδρες ούτοι οι περιβληθέντες πάσας τάς εξουσίας, ότι είναι καλοί γνώσται των σοφών αρχών του άλλοτε Αρχιδάμου της Σπάρτης, διακηρύττοντος ότι προτιμότερον να νικώμεν με την φρόνησιν μάλλον παρά με την ισχύν. Δεν πιστεύω να υπάρξει ο δυνάμενος να αμφισβητήσει την χρηστήν φρόνησιν και την χρηστήν μετριοπάθειαν των πρωτεργατών της 21ης Απριλίου»». <http://www.iospress.gr/ios2007/ios20070407.htm> Για την πολιτεία των Σκάση και Μαρινάτου κατά την Κατοχή βλ. επίσης <http://yannisharis.blogspot.gr/2008/01/21.html>

2 «Το 1913, ο διακεκριμένος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Αμίλκας Αλιβιζάτος, προειδοποιούσε: “Ο νέος πολιτισμός, ο Ευρωπαϊκός, τον οποίον συνειδητώς ή ασυνειδητώς απεδέχθημεν ήδη [...] φέρει μεθ' εαυτού ιδέες, όχι μόνον αντιθρησκευτικής αλλά και αντεθνικής και γενικώς αναρχικής”». Αλεξάνδρα Ιωαννίδου <http://foreignaffairs.gr/articles/69389/aleksandra-ioannidou/o-neos-ellinikos-ethnikismos>

6) Ας ξαναγυρίσουμε όμως σε εκείνη την «ποίηση», με τη χαλαρή έννοια του όρου, που εξυμνούσε την «Επανάστασιν». Στη συνέχεια του «ποιήματος» του Θεοδοσίου Σπ. Στραγαλινού «Αχτίδες από τον ήλιο της 21ης Απριλίου» που προαναφέραμε, διαβάζουμε:

«[...] βάλαν το στήθος τους μπροστά
αγνοί συνταγματάρχες
και εφονάξαν μ' αντρεία
στην πάντα οι κομματάρχες
και τα ρουσφέτια κι οι ψευτιές
η κατηφόρα φθάνει
καθίσετε στην άκρη σας
όλοι οι λαοπλάνοι».

<http://www.poein.gr/archives/10055>

Την ίδια ιδέα, ότι οφείλουμε να παραγκωνίσουμε (και μάλιστα βιαίως) τους πολιτικούς «δια να σωθεί η Ελλάδα», τη βρίσκουμε όμως και μετά την Μεταπολίτευση, και μάλιστα από ένα στιχουργό κάθε άλλο παρά περιθωριακό (τουλάχιστον αν τον συγκρίνουμε με τον Στραγαλινό):

«Μ' ένα μάτι μ' ένα δόντι με βαμμένα τα μαλλιά
σκαρφαλώσαν οι γερόντοι στις πατρίδας τα σκαλιά
καθώς παν για τα ογδόντα ίδιοι και παράλληλοι
το πολύ για καμιά τσόντα είναι πια κατάλληλοι
Μα για να σωθεί η Ελλάδα στους καιρούς τους ύστατους
βρείτε κάπου έναν καιάδα και γκρεμοτσακίστε τους
Μας φλομώσαν οι παππούδες με ψευτιές και φούμαρα
λες και είμαστε αλεπούδες που μασάνε κούμαρα
τότε θα 'ρθουν άλλα χρόνια μ' όνειρα κι οράματα
δίχως λόγους στα μπαλκόνια κι ανθιστά προγράμματα
Μα για να σωθεί η Ελλάδα στους καιρούς τους ύστατους
βρείτε κάπου έναν καιάδα και γκρεμοτσακίστε τους
βρείτε κάπου έναν καιάδα και γκρεμοτσακίστε τους!»

(Νίκος Γκάτσος «Τα γερόντια», 1991. Μελοποιήθηκε από τον Στ. Ξαρχάκο)

Την ίδια περίοδο, το 1993, δυο χρόνια μετά το θάνατο του Γκάτσου, κυκλοφόρησε το ποίημα του «Κατηγορουμένη εγέρθητι», της ίδιας με το προηγούμενο περιόδου, στο οποίο εγκαλείται αυτοπροσώπως η «Ελλάς»:

«[...] Έχεις τα παιδιά σου σκόρπια
κι αγριέψανε τα Σκόπια.
Κι αν δεν βγεις από το βούρκο
χαιρετίσματα στον Τούρκο.
Μουσουλμάνοι και Πομάκοι
θα σου πάρουνε τη Θράκη.
Και με τέτοιους κυβερνήτες
θα σε φαν οι Αρβανίτες.
Και με γείτονα χυδαίο
θα το χάσεις το Αιγαίο.
Θα σε θάψουν με κοτρώνια
Γι' άλλα τετρακόσια χρόνια».

Φύσα αεράκι φύσα με μη χαμηλώνει ίσαμε εκδ. Ίκαρος 1993³

Δεν είναι μόνο το κράτος που έχει «συνέχεια». Συνέχεια έχει και η κυρίαρχη ιδεολογία.

7) Θα ήθελα να κλείσω αυτή τη σύντομη παρέμβαση με ένα ερώτημα: Μπορεί ένας έμμετρος λόγος που εκφράζει με τον πιο άμεσο και ωμό τρόπο ρατσιστικές, ξενοφοβικές και ακραία εθνικιστικές ιδέες να συνιστά ποίηση;

Δεν ρωτώ αν ένας ρατσιστής, ξενοφοβικός και ακραία εθνικιστής μπορεί να γράψει ποίηση. Διότι είμαι σίγουρος ότι αυτό μπορεί να συμβεί. Ρωτώ αν η ωμή έκφραση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του εθνικισμού μπορεί να είναι ποίηση.

Ίσως θα έπρεπε να γενικεύσουμε το ερώτημα. Τα ανοιχτά προπαγανδιστικά στιχουργήματα, οποιοδήποτε πολιτικό ή άλλο πρόσημο και αν έχουν, μπορούν να θεωρηθούν ποίηση;

³ Βλ. και Άκης Γαβριηλίδης, «“Το πανηγύρι κρατάει χρόνια”». Θέματα του αντιδραστικού μοντερνισμού στους στίχους των τραγουδιών του Ν. Γκάτσου, *Θέσεις* τ. 66, Ιανουάριος-Μάρτιος 1999, http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=category§ionid=4&id=50&Itemid=29

Το ερώτημα τίθεται διότι ξεκινώ από τη θέση ότι η ποίηση συνιστά μορφή τέχνης, παράγει επομένως μέσα από την ειδική φόρμα της ένα «καλλιτεχνικό αποτέλεσμα». Με άλλα λόγια, η φόρμα σκηνοθετεί κάποια περιεχόμενα και κάποιες εικόνες, με τρόπο που να συνεγείρει συναισθήματα και μορφές συγκίνησης, να δημιουργεί στους αποδέκτες εικόνες και παραστάσεις, ενίοτε διαφορετικές για τον καθένα, που όμως για όλους ή σχεδόν όλους μας έχουν τη δυνατότητα να επικοινωνούν ποικιλόμορφα, τόσο με τον συνειδητό όσο και με τον ημι-συνειδητό ή και ασυνείδητο κόσμο μας.

Έτσι, ενώ προφανώς υπάρχει «στρατευμένη τέχνη» (και μάλιστα όχι μόνο αριστερή), η απλή διατύπωση με έμμετρο τρόπο των συνθημάτων ή αιτημάτων ενός στρατού, ενός πολιτικού προγράμματος κ.ο.κ. δύσκολα θα μπορούσε, σύμφωνα με το πώς κατανοώ τα πράγματα, να θεωρηθεί ποίηση.

Όπως έγραψε ο Μπορίς Πάστερνακ:

«Η ποίηση είναι σφύριγμα, οξύ και γεμάτο
Είναι ο κρότος κρυστάλλων πάγου, που μόλις ακούγεται,
Είναι η νύχτα, όπου παγώνουν τα φύλλα
Είναι η μονομαχία δυο αηδονιών»

Παρότι όσα μόλις είπα συνιστούν και μια έμμεση απόκριση στο ερώτημα που ο ίδιος έθεσα, εντούτοις δεν θεωρώ τον εαυτό μου αρμόδιο για μια επαρκώς τεκμηριωμένη απάντηση. Ας αφήσουμε λοιπόν ανοιχτό το ερώτημα για τους περισσότερο «ειδικούς» στα ζητήματα της τέχνης και ειδικότερα της ποίησης.